

Pedagógiai következtetés:

Az óra oktatási, nevelési célját megvalósítottam. A témakör tanítása során a szerkezeti képletet többet kell gyakoroltatni a jövőben. (2. feladat.) Következő óráimon az egyéni foglalkozást a lyukkártya mutatói alapján tervezem. Az anyagok csoportosítását rendszeresen gyakoroltattam az anyagokkal. Írásbeli rendszerezésükre 3 alkalommal került sor. Ez nem elég a fogalmak elmélyítéséhez. (4. feladat). A kémiai átalakulások felsorolása a legkönnyebb feladat egyike volt. Ismétlésnél 70%-os volt a helyes megoldás. (5. feladat.) A témakör utolsó anyaga volt. Nem mélyültek el a fogalmak. Tehát elmélyítésüket segítenem kell. Jó dolog az, hogy egyetlen óra alapján pontos képet kaphattam arról, mire kell nagy gondot fordítanom az új témakör tanításakor.

A legnehezebb kérdések: 1, 7, 8 megoldása jól sikerült. Tanulóim ezekkel kapcsolatban végeztek legtöbb kísérletet. (1 modell kísérlet.) A gépek adta lehetőségek felbecsülhetetlen pedagógiai értéket jelentenek. Ennyi anyagot feldolgozni, minden tanulót az óra minden percében dolgoztatni, gondolkodtatni a leirtak alapján sikerült.

A visszajelítéshez szükséges döntés fokozta a munkájukkal kapcsolatos felelősséget. A hi-

bák korrigálásával tisztultak és elmélyültek a fogalmak. 71% az ismétlés, 83% az alkalmazás szintje. 12% az emelkedés. Mindkét érték elérése úgy gondolom, összefügg az oktatógép komplex hatásával.

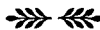
Hátra van még az óra tanulónkénti grafikus lebontása. Ezt a lyukkártya alapján végzem el. A témakörök ilyen feldolgozását egész évben szeretném megvalósítani.

Magamnak sem merem bevallani, hogy hány órát jelentett a gép készítése, hány órát kezelésének megtanítása, egyetlen tanóra előkészítése és feldolgozása. Kevés tapasztalatunk optimistává tett bennünket. Megérte a fáradozást. A gépek regisztrálása mellett ezt pontosan tükrözte a tanulók örömteli munkája és kartársaink közös öröme.

A megkezdett úton megállni nem lehet. Látasan kutatja gépünk alkotója és egyre több munkatársa, hogy mit tudunk még a géppel újítani, eddigi eredményeink fokozását meggyorsítani.

Kedvezően alakítja tantestületünk életét a pedagógiai pezsgés, mely a korszerűsítéssel kapcsolatban megindult.

Bízom, hogy más tantestületek ezermesterei is kedvet kapnak kartársam által leírt gép alkotására.

DR. HAJZER LAJOS—DR. HAJZERNE TÓTH ERIKA
Pécs, Tanárképző Főiskola

Mit és hogyan tudatosítsunk orosz helyesírásból az általános iskolában?

Az általános és középiskolai oroszoktatás egyik legelhanyagoltabb területe a helyesírás. A beszédközpontúság deklarálásával és fetisizálásával az írás egy kissé a mostohagyermek sorsára jutott néhány kollégánál, pedig vitathatatlan, hogy a magyar iskolások többsége elsősorban az írás révén kerül kapcsolatba szovjet vagy más külföldi iskolásokkal. Az általános iskolák számára kiadott „Tanterv és Utasítás” egyáltalán nem felelkezik meg arról, hogy az orosz nyelv oktatása során a helyesírási ismeretek nyújtására is felhívja az orosztanár figyelmét. Bár ez a helyesírási „minimum” jóval kevesebb annál, amit az általános iskolai tananyag a tankönyvek anyagában realizálva tartalmaz.

A „Tanterv és Utasítás”-ban megjelölt kérdések elsősorban az orosz „grafika” témakörébe

tartoznak, de az általános iskolai tankönyvekben előforduló egyéb helyesírási problémákkal néha nem tud mit kezdeni a tanár. (Pl. az ünnepek nevének írása, néhány intézmény nevének az írása, az ún. abbreviatúrákhoz járó végződés kötőjeles v. kötőjel nélküli írása, a számokkal írt számnevekhez járó esetvégzódéseknél mi kerül a kötőjel után stb.) Az általános iskolai tananyagban előforduló egyes helyesírási problémák vonatkozásában zavaros kép él néhány kollégában is, aminek több oka van. A főiskolai tankönyvek eddig nem szenteltek megfelelő teret az általános iskolai tananyagban fellelhető legfőbb helyesírási problémák kimerítő elméleti tárgyalásának. Másrészt: kevés olyan orosztanárunk van, akinek a szakkönyvtárában megtalálható az orosz helyesírási szabályzat. Harmadszor: a jelenleg használatban

levő általános iskolai orosz tankönyvek egyike-másika egy sor elemi helyesírási hibát tartalmaz, közül a tanulóval és tanárral egyaránt. (Ezeknek csupán egy része szedési hiba!)

A „gyed-moroz” (= Téliapó) szó írásában is a következetlenségek sora tapasztalható a tankönyvek szövegeiben. A szakosított tantervű 3–4. osztály számára kiadott tankönyv mindkét elemet nagybetűvel és kötőjellel írja. (Gyed Moroz, 224. és 274. lap!) A régi 6. osztályos tankönyv ugyanígy. (97., 98. és 162. lap.) A hetedik, átdolgozott kiadásban (1971. júliusában jelent meg!) a második elem kisbetűvel és kötőjellel van írva (Gyed-moroz, 104. és 176. lap!), míg a 8. osztályos tankönyvben mindkét elem kisbetűvel és kötőjellel nélkül szerepel. (gyed-moroz, 174. lap!) S végül: a 7. osztályos tankönyvben mindkét elem kisbetűvel és kötőjellel — helyesen — található. (69. lap!)

Pedig az „Orosz nyelv helyesírási szótára”¹ ugyanúgy, mint Sz. I. Ozsegov szótára egyértelműen tisztázta már a „gyed-moroz” kisbetűs és kötőjeles írását.² De ezt teszi magáévá a hivatalos szovjet lap, a „Pravda” is, hiszen itt már köznevekről van szó:

„Otkuda berutszja gyedi-moroz? — ...” („Pravda”, 19/XII. 1966.)

„... Nas szovremennij gyed-moroz i szovremennaja sznyegurocska dolzsi i pety, i tanecvaty, i csitaty sztyihy...” (Uo.)

„Na rol gyeda-moroza prigrasajutszja artyiszti dramatyicsesskih tyeatrov.” (Uo.)

Igen sok a következetlenség és a hiba az ünnepek elnevezésének az írásában is (november 7. május 1 stb.). A „Szegymoje nojabrja”, ill. „7 Nojabrja”, valamint a „Pervoje maja” (1 Maja) írása ügyében világos állásfoglalás olvasható az orosz helyesírási szabályzatban (103. pont!), mely szerint a forradalmi ünnepek elnevezéseinek kezdőbetűje nagybetű.³ Ha a kezdő sorszámnevet számokkal írjuk le, akkor az utána következő szó kezdőbetűje nagy. („Da zdravstvujet 1 Maja!”)

Azzal sem érthetünk egyet, hogy a ZIL, GAZ, TASSZ rövidítések teljes kiírásában a tankönyvekben itt-ott önkényesen mindhárom szó kezdőbetűjét nagygal írják a szerzők. (Pl. a szakosított tantervű 8. osztályos tankönyv, 19. lap!) Az orosz helyesírási szabályzat 113. pontja szerint a fenti abbreviaturák teljes formájának helyes írásmódja: Zavod imenyi Lihacsova (eredetileg: Moszkovszkij avtozavod imenyi Lihacsova!); Gorkovszkij avtozavod; Tyelegrafnoje agentsztvo Szovetszkovo Szjojuza.⁴

Felmérésünk szerint igen sok hibát követnek el a tanulók az egyes intézmények nevének írásakor is, ami abból is adódhat, hogy a tanulók helytelen alakokkal találkozhatnak néhány

tankönyvben is. (Pl. „v tyeatre imenyi Jókai”, 8. osztályos szakosított tantervű tankönyv, 59. lap!) Az orosz helyesírási szabályzat 106. pontja szerint a szovjet felsőoktatási intézmények, kulturális létesítmények stb. nevében a kezdőbetű a nagy, a többi köznévi kisbetűvel írandó.⁵ Ezt az elvet alkalmazza a szovjet gyakorlat a nem szovjet intézmények, kulturális és szórakoztató létesítmények megnevezéseinek az írásában is:

„Ja nye szobiralszja piszaty recenzii na szpektakli *Budapestszkovo tyeatra operetti.*” („Lityerturnaja gazeta” 31/VII. 1962.)

„Szevodnya nad *Narodnim sztagijonom* jar-ko „szvetyit szolnce.” („Pravda”, 2/IX. 1966.)

Rengeteg a következetlenség a számokkal írt sorszámnevekhez kötőjellel kapcsolódó végződések írásában is. Az orosz helyesírási szabályzat példái (és a gyakorlat is!) azt mutatják, hogy pl. a keletkezés kifejezésénél a kötőjellel után a semlegesnemű alanyeseti formában orosz -e áll, de nem -oe,⁶ birtokos esetben pedig két betű:

Vcsera bilo 12-e maja. Sz 5-vo^o do 10-vo ja bil v Budapestye.

A him- és semlegesnemű -go (kiejtve: -vo!) végződésen kívül csak az ugyanezen paradigmarendszerhez tartozó részeshatározós eseti „-mu” végződésnél ír az orosz gyakorlat két orosz betűt; egyébként egyet ír csak:

Pl. 15-j urok; sz 60-h godov; v 6-m klassze; na 2-m etazse stb.

De: 10-vo maja; k 8-mu Marta (ha a nemzetközi nőnapról van szó!); k 9-mu Maja (ha a győzelem napjáról van szó!).

Az általános iskolai tankönyvekben gyakran előforduló „5-oje maja; 5-ovo maja” típusú alakok létjogosultságát egyesek metodikai szempontok érvényesülésével magyarázzák. Nézetünk szerint nem célszerű ilyen esetekben engedni a tudományosság elvéből a metodikai szempontoknak, ha azok olyan következetlenül érvényesülnek, mint az általános iskolai orosz tankönyvek szövegeiben.

A fent említett problémák tehát mind megtalálhatók az általános iskolai orosz tananyagban, s ha felmérést végzünk azzal a céllal, hogy ebből mit tudnak tanulóink, hasonló, siralmas kép tárul elénk, mint amit az a felmérés mutat, amit főiskolánk 72 elsőéves orosz szakos hallgatója között végeztünk 1971 szeptemberében. A fenti problémák mellett egyéb helyesírási ismeretek (keményjel, lágyjel használata, ill. nem írása az „ucsitel” típusú főnevek többes számú alany esetében!) meglétét is vizsgáltuk, s felmérésünk eredményét az alábbiakban mellékeljük — a helyes megoldások százalékarányának a megjelölésével:

1. Da zdravstvujet Pervoje maja (1-je Maja; 1 Maja)! 9,7%
2. Da zdravstvujet Szegymoje no-

jabrja (7-je, 7 Nojabrja)!	5,50%
3. Sz Novim godom!	29,10%
4. Sz Mezdunarodnim zsenzskim dnyom!	27,70%
5. Poszle Velikoj Oktyabrszkoj szoc. revolucii	15,20%
6. Sztojatj u Mavzoleja Lenina	77,70%
7. V Nacionalnom muzeje	37,50%
8. V Moszkovszkom goszudarsztvennom univyerszityere	2,70%
9. V Tretyakovszkoj galereje	43,00%
10. V Zimnyem dvorce	68,00%
11. Szevodnya 11-je	5,50%
12. sz 5-vo do 10-vo avgusztja	16,60%
13. na 6-m etaszje	1,30%
14. Ja szjel hleb	58,30%
15. Ja objasznyil urok	68,00%
16. 5 sztuljev	29,10%
17. sz družjami	36,00%
18. perja	38,80%
19. muzsja	36,00%
20. sztulja	48,60%
21. nyeszkolko gyerevjev	50,00%
22. 6 bratyev	54,10%
23. Mi — ucshityelja	54,10%
24. szinovja	58,30%
25. gyerevja	61,00%

A felmérést egyszerű orosz tollbamondás formájában végeztük el; a hallgatónak a diktálás során csak a helyesírási problémákra kellett koncentrálnia lényegében. Az egyik tanulás, amit a felmérés elemzéséből levonhatunk az, hogy nemcsak a „Tanterv és Utasítás”-ban megjelölt helyesírási „minimum”-ot kell ismernie az általános iskolai tanulónak ahhoz, hogy írásában elemi helyesírási hibák ne forduljanak elő. Erre most rá kell mutatnunk azért is, mert a tantervek felülvizsgálásának a kérdése az egyik igen fontos feladatunk.

A két nyelv helyesírása közti eltérésekre (amelyek előfordulnak az általános iskolai tananyagban és tankönyvekben!) már csak azért is rá kell mutatnunk az oktatás során, mert ha a tanulónak nincsenek pontos, világos ismeretei az egyes, eléje kerülő helyesírási problémákról, akkor a két nyelv között érvényesülő „interferencia”-nak adunk teret akarva-akaratlan, aminek az lesz az eredménye, hogy a tanuló a magyar helyesírási szabályzat tétellei szerint fogja leírni az orosz szavakat is, ami rengeteg hibához vezet. (Pl. május elseje; november hetedike; Téli Palota; Lenin-mauzóleum; Nagy Októberi Szocialista Forradalom; Nagy Honvédő Háború; a Nemzeti Múzeumban; az MTA-val!)

A külföldi iskolák oroszul tanulói számára készült „Russzkij jazik — 1” (audio-vizuális kurzus) is helyet ad már a helyesírási ismereteknek a kezdő fokon is. Az ünnepek nevének helyesírására felhívja a segédkönyv a tanár figyelmét is.⁷

Az általános iskolai tananyagban előforduló helyesírási kérdések tudatosítására, tudományos alapon álló magyarázatára azért is szükség van, mert a tanulóknak a tankönyv feladatai megoldásánál szükségük van ezen ismeretek készség fokán való birtoklására. (Pl. a szakosított tantervű 7. osztályos tankönyv 13. sz. fordítási gyakorlata a 200. lapon; a szakosított tantervű 8. osztályos tankönyv 19. sz. fordítási gyakorlata a 193. lapon stb.)

Tehát ahhoz, hogy az általános iskolai tananyagban előforduló helyesírási problémákban tanár és diák egyaránt világosan lásson — szerintünk — a fent említett problémák mellett legalább a következő legfőbb elvi tételekkel kell tisztában lenniük:

1. A forradalmi ünnepek és nevezetes dátumok nevében a kapcsolat első szavának kezdőbetűje nagybetű: (ha a többi szó köznév!)

Pl.: poszle Mezdunarodnovo zsenzskovo dnya; do Szegymovo nojabrja; k Pervomu maja; sz Voszmim marta; sz Dnyom ucshityelja; sz Dnyom sahtyora; Sz Novim godom!; Sz Dnyom pobedi! (Néha: Sz Dnyom Pobedi! — mivel az orosz itt a Pobeda szót tulajdonnévnek fogja fel!)

De: V Gyeny Szovetszkoj Armii i Vojenno-Morszkovo Flota; v Gyeny Konsztyitucii stb.

Ha a sorszámneves kapcsolatokban a sorszámnevet számmal írjuk, akkor a szám után következő szó első betűje nagybetű:

Pl.: „Da zdrazstvujet 1 Maja! (1-e Maja!)” „Da zdrazstvujet 7 Nojabrja! (7-je Nojabrja!)” „Pozdravlja ju tyebja sz prazdnikom 8 Marta!”

Meg kell jegyeznünk, hogy a vallásos ünnepek nevét az orosz kisbetűkkel írja: pered roszgyesztvom=közvetlenül karácsony előtt; poszle paszhi=húsvét után; poszle maszlenyici=farsang után stb.

„Szcsasztlivo roszgyesztva!... Szcsasztlivo Novovo goda!” („Pravda”, 9/V. 1966.)

2. A minisztériumok, felsőoktatási intézmények, kulturális és szórakoztató intézmények, helyi jelentőségű intézmények nevében csak a kezdőszó első betűje a nagy: (ha nincs bennük tulajdonnév!)

Pl.: v Minisztyersztve proszvescsenyija; v Goszudarsztvennom univyerszalnóm magazinye; o Moszkovszkom goszudarsztvennom univyerszityere imenyi Lomonoszova; iz Zimnyevo dvorca; v Tretyakovszkoj galereje; pered Nacionalnim tyeatrom; u Nacionalnovo muzeja.

De: Tyelegrafnoje agentszvo Szovetszkovo Szojuzja; u Mavzoleja Lenina; na zavogyje imenyi Lihacsova; cslen Akagyemii nauk SzSzsZR.

Feltétlenül meg kell jegyeznünk azt, hogy a ragozható orosz abbreviátúrákhoz (betűszókhoz) járuló végződést az orosz — a magyarral ellentétben — kötőjel nélkül írja: pl. pered GUMom; v GUMe; iz GUMa stb.

„Ja krovno szvjazan sz *MHATom*...” („Literaturnaja gazeta”, 30/VI. 1962.)

„Imenno v *MHATe* rogyilszja novij tyip rukovogyityelja...” (Uo.)

3. A magyartól eltérő a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a Nagy Honvéd Házorú írása a nagybetűket illetően: do Velikoj Oktyabrszkjoj szocialisztjicseszkjoj revolucijii; poszle Velikoj Otyecsesztvennoj vojni.

4. A Szovjetunió legfelsőbb állami, párt- és szakszervezeti, valamint egy sor egyéb központi intézménye elnevezésében minden szó kezdőbetűje nagy: (a „partyija” szó és a segédszók nem!) VLKSzM=Vseszsojuznij Leninszkij Kommunyisztjicseszkij Szozuz Mologyoszi; Verhovnij Szovet SzSzsZr; Centralnij Komitet Kommunyisztjicseszkjoj partyii Szovetszkovo Szozuja; Szovetszkaja Ukraina.

5. Az utcák, terek, tavak, tengerek stb. megnevezésében csak az individuális fogalmat jelölő szót írjuk nagybetűvel: na ulice Gorkovo; na ulice Gyekabrisztov; sz ploscsagyi Voszstanyija; na ulice Koszmonavtov; na ploscsagyi Revolucijii stb.

6. A megszólításokban a megszólítás után vesszőt tesz az orosz: „Zdravstvuj, Szasa!” (levélben pl.); „Masa, csto ti gylajesz?”

7. A „Moszkva — sztolica SzSzsZr” típusú mondatokban az alany és az állítmány közé gondolatjelet kell tenni.

8. Az idézőjellel kiemelt irodalmi művek, újságok, folyóiratok, intézmények, vállalatok, üzemek megnevezésében csak az idézőjellel levő kifejezés első szavának kezdőbetűje nagy:

Pl.: v „Pionyerszkjoj pravgye”; v kooperatyive „Novij mir”; film „Vojna i mir”; na zavogye „Szerp i molot” stb.

Itt jegyezzük meg, hogy néhány leckéhez tartozó írásbeli feladat megoldásához olyan ismeretekre is szüksége van az általános iskolai tanulónak, amelyek a magyar tulajdonnevek orosz transzkripciójához tartoznak. (Pl. a szakosított tantervű 7. osztályos tankönyv 1. sz. fordítási gyakorlatában a „Fonyód” szó átírásakor, 197. lap!; vagy a szakosított tantervű

8. osztályos tankönyv 11. sz. fordítási gyakorlatában a „Károlyt” ragozott forma átírásakor, 190. lap!) De ennek a bonyolult témának a tanulmányozására nem lehet kitérni az általános iskolában, pedig nem hinnénk, hogy haszontalan lenne, hisz a diáklevelezés során gyakran előfordul, hogy a tanulók hozzánk fordulnak, hogy miképp kell átírni a nevüket orosz betűkkel. (Pl. az ilyen neveket, mint Horváth György, Németh Károly, Gyarmati Dezső, Kiss Jenő stb.)

Nem hisszük, hogy a cikkben érintett helyesírási problémák, ill. tudnivalók megkövetelése feltétlenül a tanulók túlterheléséhez lennének újabb „mozaiklapok”. Viszont: ha valamit beveszünk az általános iskolai tananyagba az orosz helyesírásból, akkor az legyen világos, pontos és tudományos, s ne felszínesen összehordott valami. Nézetünk szerint a helyesírási ismeretek lerakását az általános iskolában kell elkezdeni, s erre kell építeni a középiskolai helyesírási ismereteket. Felmérésünk azt is megmutatta, hogy a középiskolai tananyagban előforduló helyesírási ismeretek aktív tudása még alacsonyabb szintű, mint az általános iskolai anyag tartalmazta helyesírási ismereteké, pedig a dr. Szabó Miklós által szerkesztett „Orosz nyelvtan a gimnáziumok számára” c. tankönyv tartalmaz jó néhány tételeszerű megfogalmazást is orosz helyesírásból,⁸ jöllehet ezek némelyikével lehet vitatkozni. Ugyanakkor „el is hallgat” egy-két olyan szabályt, aminek a gyakorlati vetületével tanár és diák egyaránt találkozik a középiskolai orosz tankönyvekben. (Pl. a ragozott abbreviaturákhoz járuló végződés kötőjel nélküli írása, az ünnepek, nevezetes dátumok nevének írása stb.) Sajnos, sok helyütt a fent említett tankönyvnek is csupán annyiban „adóznak”, hogy megvásároltatják, de a tankönyvben meglevő szerény szabályok gyakorlati alkalmazásának a foka nem kielégítő a középiskolát végzetteknel. Pedig a „szólj s megmondom, ki vagy” jelszó mellett az „írj s megmondom, ki vagy” alapvető igazságot sem szabadna negligálni oroszoktatásunk eredményességének megítélésekor.

JEGYZETEK

1. Orfograficseszkij szlovar russzkovo jazika, izd. 7. Izd. „Szovetszkaja Enciklopedijija”, Moszkva, 1967, 186. lap.
2. Sz. I. Ozsegov: Szlovar russzkovo jazika, izd. 7. Izd. „Szovetszkaja Enciklopedijija”, Moszkva, 1968, 151. lap.
3. Pravila russzkjoj orfografii i punktuacii, Ucspedgiz, 1962, 59. lap.
4. Pravila russzkjoj orfografii ..., 63. lap.
5. Pravila russzkjoj orfografii ..., 60. lap.
6. Pravila russzkjoj orfografii ..., 36. és 68. lap.
7. M. Vjatyutnyev—A. Kocsetkova—O. Basilova—L. Vohmina: Russzkij jazik — 1 Knyiga dlja ucsityelja, Izd. „Pedagogika”, Moszkva, 1971, 166. lap.
8. Orosz nyelvtan a gimnáziumok számára (Szerk. dr. Szabó Miklós), 11. kiadás, Tankönyvkiadó, Budapest, é. n. 211—218. lap.

